

İSTİHDAM YARATMAYAN BÜYÜME: Türkiye Analizi

JOBLESS GROWTH: Analysis of Turkey

Caner TİMUR¹

Zehra DOĞAN²

Öz

Ekonomik olarak büyüme rakamları gerçekleşmiş olmasına rağmen, bu büyümenin istihdam oranlarına hiç yansımaması veya göreceli olarak yansımaması durumu istihdam yaratmayan büyüme olarak ifade edilmektedir. Çalışmanın amacı 1980-2014 yılları için Türkiye'de meydana gelmiş büyüme rakamları ile istihdam oranları arasındaki ilişkiyi test etmektir. Bu amaçla 1980-2014 yılları için Granger nedensellik analizi uygulanacak ve büyüme oranı ile istihdam oranı arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Büyüme, İstihdam, İstihdamsız Büyüme.

Abstract

Despite the economic growth was realized if thşs growth never reflected on employment rates or reflected as a relative status of job creat, it's expressed as a jobless growth. The aim of the study is to the test relationship between employment and growth rates of Turkey for the years of 1980-2014. For this purpose, data's of the years 1980-2014 will be applied on Granger causality analysis and finally the direction and intensity of the relationship between growth rate and employment rate will be determined.

Key Words: Growth, Employment, Jobless Growth.

¹ Arş. Gör. Ardahan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

² Öğr. Gör. Ardahan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Giriş

İnsan topluluklarının nüfuslarının artması ve yerleşik hayata geçerek gelişmeye başlamasından itibaren ekonomik çıktılarındaki artış o topluluğun büyümesine, rekabet gücü kazanabilmesine yani kısaca varlığını sürdürebilmesine imkân tanımıştır. Bu denli önemli olan ekonomik büyüme, günümüz ekonomistleri ve siyasetçileri tarafından da sıkı bir şekilde takip edilmektedir. Günümüz modern ekonomilerinde adeta bir başarı ölçütü olarak kabul edilen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) oranları yardımıyla bir ülkenin geçmiş yıllara göre başarıları ölçülebilmektedir.

Günümüz büyük ekonomilerinde büyüme oranları, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere göre daha stabil ve düşük seviyelerde gerçekleşirken, diğer ülkelerde bu oranlar yüksek ve değişken olarak gerçekleşmektedir. Özellikle son yıllarda büyüme oranlarını artıran ve dünyanın en büyük ekonomilerinden olmaya aday gösterilen, aralarından Türkiye'nin de bulunduğu BRICT olarak adlandırılan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye yükselen gözde ekonomiler arasında gözükmektedir. Ancak bu ekonomilerde başarılı sayılan büyüme oranlarına rağmen istenilen tam olarak elde edilememiş ve özellikle genç nüfusun istihdam edilememesi sorunu ortaya çıkmıştır.

Görüleceği üzere ekonomik büyümenin ulaşılmak istenen nihai hedef olarak kabul görmesi, istihdam yaratmaması ya da emekçilerin sosyal ve iktisadi koşullarının iyileşmemesi bir yana giderek kötüleşmesi yani yoksullaşma gibi çeşitli sorunları beraberinde getirmekte ve sonuçta büyüme hedefi ile diğer temel ekonomik dengeler arasında çatışma durumu ortaya çıkabilmektedir (Çaşkurlu, 2014:44).

1. Literatür

Literatürde büyüme ve istihdam ilişkisini test eden birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların öncülü olarak, Okun (1962), çalışmasında ABD ekonomisi için reel çıktı düzeyi ile işsizlik oranları arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiş ve amprik olarak ortaya konulan sonuçlar daha sonra literatüre Okun yasası olarak girmiştir.

Beyazıt (2004) çalışmasında Türkiye'de büyüme oranlarının sürdürülebilir olmasının ancak verimlilik artışları yolu ile istihdam oranlarını artırmasından geçtiğini teorik olarak bulgulamıştır.

Ok (2008), Türkiye'de istihdam ve büyüme arasındaki ilişkinin zayıflama nedenlerini araştırdığı çalışmasında, verimlilik artışlarının tüm üretim sektörlerine yayılmaması nedeniyle bu ilişkinin zayıfladığını vurgulamıştır.

Takım (2010) işsizlik ve büyüme arasında 1975-2008 yılları için bir nedensellik olup olmadığını araştırdığı çalışmasında bu iki değişken arası bir nedenselliğin olmadığını bulgulamıştır.

Korkmaz & Yılığör (2010) çalışmasında büyüme ve istihdam oranları arasındaki ilişkiyi 2001 sonrası Türkiye ekonomisi için değerlendirmiş ve nedensellik analizi

sonucunda ifade edilen dönem için bir nedensellik ilişkisine rastlanılmadığını vurgulamıştır.

Büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi test eden Muratoğlu (2011), Türkiye için işsizlik ve büyüme arasında ters yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Aynı negatif yönlü ilişki farklı teknikler ile Özdemir & Yıldırım (2013) ve Barışık & Çevik & Kırcı Çevik (2010) çalışmalarında da bulgulanmıştır.

Muratoğlu (2011) çalışmasında Türkiye'de GSYİH ve istihdam oranları arasındaki ilişkiyi 2000-2011 yıllarında çeyrek dönemlik veriler halinde incelemiştir. Bu incelemede eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda GSYİH ve istihdam oranı serilerinin uzun dönemli ilişkiye sahip olmadıkları ve nedensellik taşımadıkları tespit edilmiştir.

Akkaya & Gürbüz (2012)'de Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK) için yapmış oldukları araştırmada, büyüme oranlarının Türkiye'de işsizliği önleyebilecek ya da azaltabilecek oranlarda gerçekleşmediğini bulgulamış ve Fransa ile Türkiye'nin politika bakımından karşılaştırması yapmıştır.

Altuntepe & Güner (2013), çalışmasında Türkiye'de istihdam ve büyüme ilişkisinin 1988-2011 yılları için analizi yapılmıştır. Büyüme ve istihdam arasındaki pozitif yönlü ilişki tespit edildikten sonra, büyüme ve istihdamın durumu sektörel olarak ortaya konulmuştur.

2. Büyüme ve İstihdam Kavramı

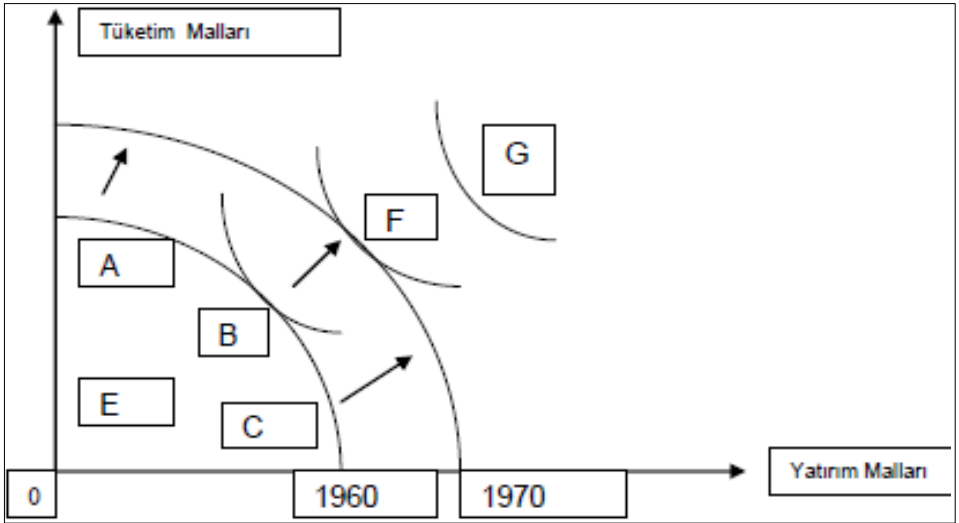
Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının belirli bir zaman içinde artmasına ekonomik büyüme denir. Ekonomik büyüme, bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur. Bu nedenle tüm ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerinden bir tanesi, hızlı bir iktisadi büyüme gerçekleştirmektir (Ünsal, 2000:11).

Aynı zamanda ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin kişi başı reel milli geliri arttıracak şekilde daimi olarak artması şeklinde açıklanmaktadır (Ünay, 2983:248). Herhangi bir ülkedeki ekonomik büyümenin hızını ölçebilmek için ortalama büyüme hızı ve yıllık büyüme hesaplanmaktadır. Bu hesaplamalar sayesinde belli bir zaman periyodunda ki reel GSYH'da gerçekleşen artış ölçülebilmektedir.

Ekonomilerini geliştirmiş ve ileri derecede sanayileşmiş ülkeler için en önemli sorun mevcut üretim imkânlarını tam verimlilikte çalıştırmakken, ekonomileri gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde ise büyümenin başarılması ekonominin en önemli sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun dönemde incelendiğinde ise büyümenin başarılması, gelişmiş ülkeler açısından da önem kazanmakta ve ekonomik rekabette ülkelere avantajlar sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde dahi, mevcut kıt kaynakların tam kullanımının sağlanmış olması, bu kıt kaynakların hangi malların üretiminde, ne şekilde kullanılacağı ve üretilen ürünün kimler arasında nasıl bölüşüleceği sorunlarının çözülebilmüş bulunması bir ekonomi için yeterli sayılmaz. Ülke sorunlara en

doğru çözümleri bulmuş olsa bile durgun bir ekonomiye sahip ise, üretim kapasitesi bir yıldan diğer yıla hiç değişmeyecektir. Tam tersi, diğer ekonomik sorunlara en doğru çözümleri bulamamış bir ülkede mal ve hizmet üretme kapasitesi her yıl artışlar gösteriyorsa, uzun vadede o ülkenin ekonomisi canlılık ve dinamizm kazanarak toplum refahında artış yaşanacaktır (Üstünel, 1998: 59).

Ekonomik büyüme hızının ölçülmesinde üretim olanakları eğrisinden de faydalanılabilir. Bu eğri, ülkedeki hali hazırda bulunan üretim faktörü ve teknoloji seviyesi ile üretim yapılabilecek en yüksek noktayı vermektedir. Üretim olanakları eğrisinin maksimum noktasından dışa doğru kaymalar, ülkenin ekonomik olarak büyüdüğünü gösterir. Bunun gerekçesi emek ve sermayenin verimlilik artışı veya kapasitelerindeki artış olabilir.

Şekil 1: Üretim Olanakları Eğrisi

Kaynak: Üstünel, 1988:59.

Şekilde gözüken ve orijine yakın olan noktada üretim olanakları eğrisi, 1960 yılında kaynakların tam kullanımı sağlanırsa, ekonominin üretebileceği tüketim ve yatırım malları miktarının maksimum olduğu noktayı göstermektedir. 1970 yılını gösteren ikinci eğri ise, aynı ülkenin on yıl içinde iki maldan üretebileceği miktarların ne ölçüde arttırıldığını göstermektedir. 1960 yılında üretim olanakları eğrisinde ulaşılamayan F noktasının, ekonomik büyüme sonucu 1970 yılında erişilebilir bir konumda bulunması, büyümenin toplum refahını artırıcı etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Üstünel, 1988:59).

Ekonomik büyüme kavramını tarihsel açıdan incelendiğinde, ekonomik büyüme kavramının ilk kez klasik iktisatçılar tarafından temellendirildiği karşımıza çıkmaktadır. Adam Smith ekonomik büyümeyi tanımlarken farklı faktörler kullanmıştır.

Bunlar; sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşma, nüfus artışı ve görünmez el gibi kavramlardır. T.Malthus teorisinde azalan verimler kanunu ön plana çıkararak, teknolojinin etkisini azımsamış ve yatırımların üretimi arttırmayacağını savunmuştur. Ricardo ise büyümeyi yatırım ve tasarruf ilişkisiyle açıklamaya gitmiş ve tasarrufların artmasının yatırımları arttıracığını, yatırımların artmasının ise büyümeyi sağlayacağını savunmuştur.

Sosyalist iktisatçı ve toplum bilimci Karl Marx ise büyüme teorisine üç kriteri almıştır. Bu kriterleri sabit sermaye, değişken sermaye ve artı değer olarak ele almaktadır. Emeğin az, sermayenin yoğun kullanımıyla oluşacak işsizliğin ekonomik büyümenin negatif etkisi olarak ele almıştır. Schumpeter'in iktisat anlayışına göre ise gelişen teknolojik yenilikler ve girişimciler kapitalist sistemin çalışmasını ve gelişimini sağlayan yegâne faktörlerdir. Bu anlayışa göre ortaya çıkan teknik yenilikler ekonomik sistemi var olan denge durumundan, yeni bir denge durumuna geçirebilecektir. Ayrıca bu yenilikler kapitalist sistemin doğasında olan krizleri ve durgunlukları atlattırma sağlayabilecek etkiler yaratabilmektedir.

Diğer bir teorisi ise Keynes tarafından 1929 ekonomik buhranından sonra yayımlanmıştır. Keynes'e göre ekonomide eksik istihdam söz konusudur. Ekonomideki eksik istihdamın sonlandırılması için ekonominin durgunluk durumundan kurtulması, yani toplam talebin artırılması gerekmektedir. Bu amaçla yatırım harcamaları arttırılacak ve ekonomide büyüme sağlanacaktır. Büyümenin sağlanması ise ekonomiyi tam istihdam dengesine ulaştıracaktır. Teoriden anlaşılacağı üzere Keynes'in politikasındaki asıl amacı ekonominin büyümesi olmayıp, ekonomik durgunluktan kurtarma yoluyla işsizliği önlemektir (Yılmaz, 2005:66).

Post Keynesyen büyüme modellerinden Harrod-Domar büyüme modeli ise Keynes'in büyüme ile ilgili statik görüşlerinin, dinamik hale getirilmesidir. Modelde büyüme oranı marjinal tasarruf oranı ile pozitif, sermaye-hasıla katsayısı ile negatif ilişki içerisinde. Neo-klasik büyüme modeli olan Solow modeli ise diğer büyüme modellerinden farklı olarak büyümenin değişken faktörlerin oranları ve esnek faktör fiyatları nedeni ile istikrarsız olmayacağını kanıtlamaktadır. Bu modelde nüfus oranında gelecek bir artışın ve çağın gereği teknolojik ilerleme büyümenin kaynağını oluşturur (Yılmaz, 2005:66). Solow modelinde ölçeğe göre getirilerin sabit olduğu, sermayenin marjinal verimliliğinin azaldığı, teknolojinin dışsal olarak belirlendiği, faktörler arası ikamenin mümkün olduğu ve bağımsız bir yatırım fonksiyonunun bulunmadığı varsayımları yer alır (Doğan, 2014:8).

Son büyüme teorisi olan "İçsel büyüme teorisi" ise 1986 yılında Paul Romer'in "Increasing Returns and Long Run Growth" isimli makalesi ile ortaya atılmıştır. Neo klasik büyüme teorisine alternatif olarak geliştirilen teori, artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanmaktaydı. Teorinin devletin önemini ortaya koymakta ve gelişmiş ekonomilerde durgun duruma geçmeden kesintisiz bir büyüme mekanizması geliştirmektedir. Ayrıca model bilgiyi ve beşeri sermayeyi göz ardı etmemektedir. Modelde göre eğitimde gerçekleşen yatırım artışı, beşeri sermayenin de gücüyle verimi

arttıracak, artan işgücünün aynı zamanda nitelikli bir yapıya bürünmüş olacaktır. Burada da oluşturulan olumlu durum azalan verimler kanununun negatif etkisini çözümlenecektir (Yılmaz, 2005:67). Kısacası bu teori ekonomik büyümeyi sistemin içerisindeki dinamiklerden sağlanabileceğini öngörmektedir.

Ekonomik bir kavram olan istihdam üretim faktörlerinin kar elde etmek amacıyla çalışması veya çalıştırılması olarak tanımlanabilir. Bir ülkenin ürettiği toplam mal ve hizmet miktarı ile, o ülkenin çalıştırabildiği üretim faktörleri arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır. Klasik ve Neo klasik iktisatçılara göre ekonomide doğal bir mekanizma vardır ve bu mekanizma, tüm üretim faktörlerinin kullanıldığı düzeyde ekonomi dengeye gelecektir (Özkan, 2008:4). İstihdam kavramı; tam, eksik ve aşırı istihdam olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamı çalışıyor ve üretimde bulunuyorlarsa ekonominin tam istihdam düzeyinde olduğu kabul edilmektedir. Burada tüm üretim faktörlerinden bahsedilse de, işgücünün hepsinin istihdam edilebilmesi gerçeğe aykırı düşmekte ve doğal işsizliği bu durumun dışında tutulmaktadır. Burada önemli olan açık iş pozisyonlarının, mevcut iş arayanların sayısından daha fazla olmasıdır.

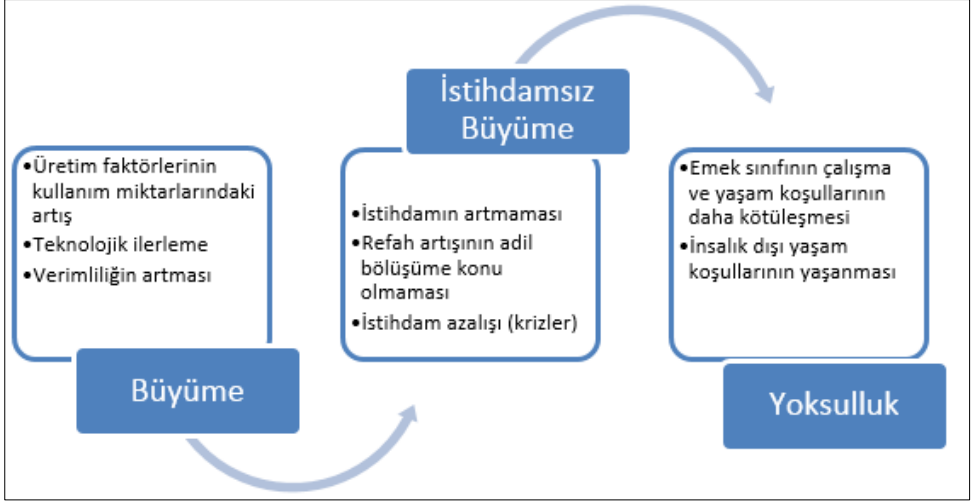
Aşırı istihdam ise iş gücü talebinin emek piyasasında enflasyonist baskı yaratabilecek şekilde genişlediği durumdur. Bu durum özellikle emek gücüne dayalı gelişmiş sanayilerin olduğu ülkelerde görülmektedir. Tam istihdam sınırına yaklaşılmamasına rağmen işçi talebi halen sürüyor ve firmalar çalışacak personel bulmakta zorlanıyorlarsa bu durum kesin olarak ortaya çıkar. Bu durumun yarattığı olumsuz etki ise, istihdam hacmi arttırılmadığı için kısa dönemde reel hasılanın arttırılamaması olmaktadır.

Eksik istihdam kavramı ise üretim faktörlerinin talep azlığı sebebiyle üretime katılamamasıdır. Bu durumda ülkenin kapasitesi tam olarak kullanılamaz ve atıl durumda kalır. Kaynaklar optimum şekilde kullanılmadığı için, ülke ulaşabileceği refah seviyesinin altında bir yaşam standardı sürmek zorunda kalır.

3. İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusu

İstihdam yaratmayan büyüme, ekonomik olarak büyüme rakamlarının gerçekleşmiş olmasına rağmen bu büyümenin istihdama hiç yansımaması veya göreceli olarak yansımaması demektir. Bu durumda ekonomide yaşanan büyüme, reel sektörün büyümesi değildir veya dış kaynak kullanımı sağlanarak büyüme gerçekleştirilmiştir. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yakalanan yüksek büyüme ve işsizlik rakamları bu konuya emsal oluşturmaktadır.

Şekil 2: Büyüme – İstihdam ve Yoksulluk Döngüsü

Kaynak: Khan, 2007; Verme, 2006; Durmuş, 2003'den yapılan genel okumalar yoluyla yazar tarafından oluşturulmuştur (Çaşkurlu, 2014:45).

İktisadi açıdan incelendiğinde; istihdamsız büyüme kavramı dar anlamda, ekonometrik parametre olarak ele alınmaktadır. Bütünsel bakıldığında ise istihdamsız büyüme sorunu bir kalkınma problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde; büyümenin, emek sınıfının koşullarını iyileştirememesi hatta kötüleştirilmesi ve yoksulluğu azaltamaması veya arttırması olarak ele alınabilmektedir (Çaşkurlu, 2014:45).

İstihdam yaratmayan büyüme sorununu işgücü arzı ve talebi açısından ele alabilmek mümkündür. Duncan Hodge, 2009 yılında yaptığı çalışmada Güney Afrika Cumhuriyeti için 1946-2007 yıllarını kapsayan büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre bu ülkedeki istihdam sorununun çözülmemesinin başlıca sebebi iş gücünün arzının çok hızlı büyümesi, buna rağmen iş gücü talebinin yetersiz büyümesi veya istihdam artışını karşılamaması olduğunu belirtmiştir.

Bu durum gerekçelerinden biri olarak ülkedeki ikili (dual) yapı emek piyasasında da kendisini göstermektedir. Kırsalda tarım sektöründe çalışan düşük ücretli işçiler ile şehirlerdeki sanayilerde çalışan göreceli olarak daha yüksek ücretli işçilerin vasıfları farklıdır. Bu farka rağmen kırsalda çalışan işçiler daha yüksek gelir seviyesine ulaşabilmek için şehirlere doğru göç eğiliminde bulunurlar. Bu durum kırsaldan gelen işçilerin şehirlerde işsiz kalmalarına ve vasıflarına uygun iş bulamadıkları için, mevcut işlere yerleşememelerine ve istihdam edilememesine yol açar (Chaudhuri, 2007:67).

5. İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Analizi

Türkiye Cumhuriyetinde 1980 yılına kadar devletin ekonomik faaliyetlerde yoğun olarak bulunduğu ancak bu süreçten sonra yapılan yapısal değişikliklerde devletin bir piyasa aktörü olarak faaliyet alanını azalttığını görebiliriz. Bu çerçevede ithal ikameci sanayileşme politikalarından vazgeçilerek, ihracata dayalı büyüme modeli benimsenmiş ve mal, finans serbestliğine izin verilmiştir. 1980 yılında alınan bu kararlar neticesinde o güne kadar korunan, desteklenen Türk imalat sanayisi dünya piyasalarıyla yüzleşmiştir, bu da o güne kadar olan yüksek karlılık ve maliyetten kaynaklanan üretim anlayışını sıkıntıya sokmuştur, bundan dolayı üreticiler ilk maliyet kalemi olarak gördükleri işçi maliyetlerini kısmak yoluna gitmişlerdir.

Özellikle 2001 krizi sonrasında IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları, yüksek faiz sebebiyle gelen yabancı sermaye girişleri ve dünya genelinde yaşanan likidite bolluğu sonucu ekonomi ciddi bir finans kaynağı bulmuş ve toparlanma başlayarak yüksek büyüme rakamları yakalanmıştır.

Rakamlarla incelendiğinde 2002-2013 yılları arasına bakıldığında ekonomi nominal olarak 350,5 milyar TL'den, 1,561.5 milyar TL'ye çıkarak 4.5 kat artmıştır. 1998 sabit fiyatlarıyla incelediğimizde de %66 büyüerek bir çok ülkeye fark atmıştır. Yine bu döneme ait istihdam rakamlarını incelediğimizde ise 2002 yılında 21,4 milyon olan toplam istihdam sayısı, 2013 yılında 25.8 milyona çıkarak %20 oranında artmıştır ki bu rakam büyüme rakamlarının çok altında kalmaktadır. Bu durumda reel büyümeyle, istihdam artışını kıyasladığımızda büyümedeki her %3,6'lık artış için, istihdamda %1 artış sağlanmaktadır.

Türkiye'de ki istihdam sorunlarını incelediğimizde temel olarak karşımıza bazı nedenler çıkmaktadır. Bunlardan bazıları; ekonomideki yapısal sorunlar, imalat sanayinin yurt dışı ara kaynak kullanımının fazlalığı, ücretler ve girişimci üzerindeki vergi yükü, işçilerin çalışma saatlerinin yüksekliği gibi nedenlerdir. Bunların yanında teknoloji kullanımının artışıyla köyden kente yapılan göçlerinde genel olarak istihdam yapısını bozduğunu belirtebiliriz, zira kente göç eden bu insanlar şehirdeki iş yapısına uygun vasıflarla donatılmadığı için iş bulmakta sıkıntı çekmektedirler. Bir diğer argüman ise aslında istihdam yaratıldığı ancak bu insanların bir kısmının sosyal güvenlikleri bulunmadığı için, istatistikleri yanıltıkları yani kayıt dışılığın fazlalığıdır.

Tablo 1: Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%) (2002–2014)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2002	34,9	23,0	42,1
2003	33,9	22,7	43,4
2004	29,1	24,9	46,0
2005	25,7	26,3	48,0
2006	24,0	26,8	49,2
2007	23,5	26,7	49,8
2008	23,7	26,8	49,5
2009	24,7	25,3	50,3
2010	25,2	26,2	48,6
2011	25,5	26,5	48
2012	24,6	26	49,4
2013	23,6	26,4	50
2014	22,3	27,5	50,4

Kaynak: TÜİK(2002:2014)

Tablo 1 'de görüleceği gibi tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı her geçen yıl azalırken sanayi sektöründe ve özellikle hizmetler sektöründe ciddi bir gelişme vardır. Ayrıca tarım sektöründeki gizli işsizliğin ortaya çıkması da ekonominin istihdam yaratma kapasitesini zora sokmuştur. Aşağıda yer alan Tablo 2'de görüleceği üzere tarım sektörünün GSYİH'daki payı, tarım üretiminin artmasına rağmen düşmüştür. Bunu da diğer sektörlerin tarımdan daha hızlı büyümesiyle açıklamamız mümkündür.

Tablo 2: GSYİH 'da Sektörlerin Payı (%)

	GSYİH Sektörün Payı (%)			
	1980	1990	2000	2014
Tarım	25.8	17	13.6	8.2
Hizmetler	55.6	58	63.8	72.7
Sanayi	18.6	25	22.5	19.1
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK (2014)

Ayrıca sürdürülen ekonomi politikaları sebebiyle uygulanan düşük kur politikası nedeniyle imalat sanayi, ara mal teminini yurt dışından yapmakta ve dolayısıyla imalat sanayi yerini montaj sanayiye bırakmaktadır. Öyle bir duruma gelinmiştir ki, ülkemiz her 1 Dolarlık ihracat için 0,80 cent ithalat yapılması gerekmektedir. Bu da kendi ülkemizdeki istihdamı güçlendirmek yerine, başka ülkelerin istihdamını beslemektedir.

Tasarufların ülkemizdeki, büyümeyi destekleyememesi sonucunda da girişimciler yeterli oranlarda kaynak bulamamakta ve bu nedenden dolayı kendilerini yurt

dışından daha pahalı şekillerde finanse etme yoluna gitmişlerdir ki bu da ülkenin geleceğini, büyümenin sürdürülebilirliğini, riske etmekte ve yatırımcıların risk algısının artmasından dolayıyla istihdam artışını olumsuz yönde etkilemektedir. Öyle ki 1990'lı yıllarda GSYİH'nın %23'ünü oluşturan tasarruflar, 2000-2008 döneminde ortalama %17'ye; 2010 yılına gelindiğinde %12,7'ye kadar düşmüştür ki bu Türkiye'de son yıllarda yaşanan hızlı ekonomik artışı destekleyememektedir (Dünya Bankası Raporu, 2011:1).

Aslına bakıldığında bu sorun sadece Türkiye'de değil benzer şekilde büyüme yolu benimseyen ülkelerin geri kalanında da görülmektedir. Geçmiş örneklere bakıldığında da örneğin Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerinde 1993 yılından itibaren büyüme oranları %6 civarındayken, işsizlik oranları %15 seviyelerindeydi. Gelişmiş ülkelerde dahi işsizlik oranları, büyüme oranlarıyla orantılı olarak gerçekleşememektedir, bu ülkelerde sebep olarak ülkelerin büyümelerini sermaye yoğun gerçekleştirmesi ve emeğin kısmen kulvar dışına itilmesi olarak görülebilir. ILO'nun Ocak 2007'de açıkladığı Küresel İstihdam Eğilimleri raporunda da ifade edilmiştir. Rapora göre son on yılda ekonomik büyüme, yükselen verimlilik düzeyleri biçiminde etkisini göstermiş, buna karşılık istihdamın genişlemesinde gelişmiş ülkeler dâhil ancak sınırlı etki elde edebilmişlerdir. Dünya'da verimlilik %26 artarken istihdam oranındaki artış %16,6 ile sönük kalmıştır. Raporda, işsizlik oranlarının düşürülmesi ya da yükselmemesi için ekonomik büyüme ile yeni iş sahaları bulma arasındaki bağlantının daha güçlü bağlarla ilişkilendirilmesine değinilmiştir (Eser ve Terzi,2008:235).

Tablo 3: Üretim Faktörlerinin Artışları (%) (Türkiye)

Dönem	Hasıla Artışı	Sermaye Stoku Artışı	İstihdam Artışı	Toplam Faktör Verimliliği
1985-2000	4,3	7,7	7,8	0,3
2001-2010	3,9	5,2	4,7	1,2
2012-2014	4,7	6,8	7,4	0,8

Kaynak: 2012-2014 yılı katılım öncesi ekonomik programı,

Yine Tablo 4'te görebileceğimiz gibi özellikle 2001 krizinden sonraki dönemde istihdam artışının düşüşüne tezat olarak Faktör Verimliliklerinde ciddi artış olmuştur. Bu da sermaye ve işçi başına alınan çıktı miktarının yüksek oranda artması demektir. Bunun temel gerekçesi olarak firmaların artan rekabet ortamında maliyetlerini kısmak istemesi olarak gösterebiliriz çünkü firmaların üstündeki ücret ve sosyal güvenlik yükleri ağır bir maliyet oluşturmaktadır.

Üretim merkezleri bu yükleri tekrar yüklenmek istememesinden dolayı var olan üretim faktörlerinin daha etkin kullanılmasına çalışmaktadır ki bu da yeni istihdamın yaratılamaması demektir. Ülkemizde buna yönelik bir yaptırım olmadığından ve çalışanların ekstra mesailerinin düşük ücretlendirilmesinden dolayı çalışan saatleri standartların çok üstünde olabilmektedir. Türkiye'de ortalama çalışma saatleri yaklaşık 54 saat/hafta gözükürken bu oran Avrupa Birliğinde 40 saat/hafta olmaktadır. Eğer

çalışma standartlarımızı Avrupa ortalamalarına çekebilirsek dahi yaklaşık olarak 2 milyon 750 bin kişinin istihdam edilmesi ihtiyacı doğacaktır (Dünya, 2011).

İstihdam artışını tehdit eden bir diğer problem ise Türkiye'ye özellikle Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya'dan gelen izinli veya kaçak olarak çalışan yabancı uyruklu sayısıdır. Bu insanların yaklaşık güncel sayılarının 500 bin civarı olduğu tahmin edilmekte ancak çok az bir kısmı yasal izinlerle ülkede çalışma hakkı edinmiştir.

Tablo 4: Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları % (Türkiye)

Yıllar	Sermaye Birikimi	İstihdam Artışı	Toplam Faktör Verimliliği Artışı
1980-1988	50,2	33,4	16,4
1990-2000	73,3	23,5	3,3
2001-2003	87,3	-23,0	35,6
2003	52,2	-10,7	58,5
2004	28,7	15,9	55,4
2005	25,2	31,9	42,9
2006	33,4	30,8	35,8
2007	38,8	30,3	30,89
2012-2014	59,2	24,6	16,2

Kaynak: 2012-2014 yılı katılım öncesi ekonomik programı

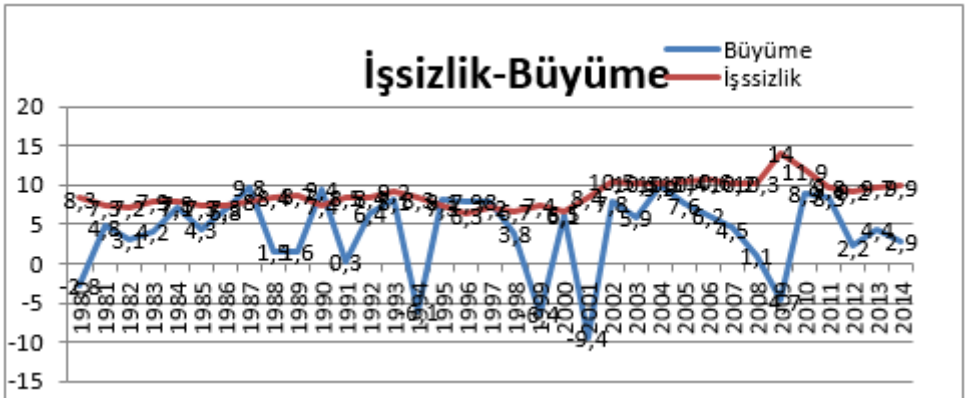
Özellikle imalat ve inşaat sanayinde bu insanlardan faydalanılmakta ve ülke vatandaşlarının yerine tercih edilmektedir. Zira bu insanlar yüksek çalışma saatlerine ve işveren tehditlerine karşı savunmasız kalabilmekte ve hiçbir sosyal güvencesi bulunmadan çalıştırılabilmektedirler. Maliyetleri düşüren bu gelişmelerden dolayı işverenler açısından uygulanan yaptırımlara ve cezalara rağmen kaçak işçi çalıştırmak avantajlı gözükmektedir. Tablo 5'de yıllara ve izin türlerine göre işçi sayıları verilmiştir. 2003 yılında yasal olarak çalışma izini bulunan yabancı işçi sayısı 855 iken bu sayı 2013 yılına gelindiğinde yaklaşık 50 kat artış göstererek 45.000 sınırını aşmıştır.

Tablo 5: Yıllara ve İzin Türlerine Göre Yabancılara Verilen Çalışma İzin Sayısı

Yıl	İzin Türü			Toplam
	Sürelili	Süresiz	Bağımsız	
2003	804	50	1	855
2004	7,065	226	11	7,302
2005	9,248	159	31	9,438
2006	10,465	120	18	10,603
2007	8,823	96	11	8,930
2008	10,582	107	16	10,705
2009	13,931	83	9	14,023
2010	14,098	101	2	14,201
2011	17,256	147	16	17,419
2012	32,187	80	10	31,277
2013	45,731	94	9	45,834
2014	52,304	95	3	52,402

Kaynak: ÇSGB İstatistikleri, 2014

Grafik 2’de de görüleceği gibi bazı dönemler büyüme oranları, işsizlik oranlarının üstüne çıkmıştır. Aslında bakılırsa kısmen bir paralellik olduğu söylenebilir, şöyle ki ekonomi daralma yaşarken işsizlik oranlarında kısmi artışlar yaşanırken, aynı şekilde ekonomi genişlerken de kısmi olarak işsizlik oranları azalmıştır, buradan şu sonucu çıkarabiliriz, büyüme ve işsizlik oranları birebir oranda olmasa da karşılıklı olarak değişmektedir ve büyümemiz istihdam yaratmaktadır.

Grafik 2: 1980-2013 Büyüme ve İşsizlik Rakamlarının Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK (1980-2014)

Ancak diğer bir konu bu istihdamdaki büyümenin nasıl yaratıldığıdır zira hükümet istihdamı iyileştirmek adına zaman zaman sözleşmeli personel olarak işsizliğin önüne geçmeyi hedefliyor. Bu bağlamda özellikle yerel idarelere sağlanan kolaylıklar

sayesinde kısa süreli personel alıp, sonra süresi bitince tekrar çıkarma yoluyla istatistiklere müdahale ediliyor ve bu potansiyel işsizler kendilerine bir süreliğine iş bulmuş oluyor, bu da kamuda ki gizli işsizliği artırıyor. Bu yolla çalışanların sayısı Devlet Personel Başkanlığına göre Eylül 2014 itibariyle 118,540 adettir.

Tablo 6: İşsizlik ve Büyüme Rakamlarının Kıyaslanması (2001:2013)

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İşsizlik	8,4	10,5	10,3	10,3	10,4	10,6	10,2	10,3	14	11,9	9,8	9,2	9,7	9,9
Büyüme	-9,4	7,8	5,9	9,9	7,6	6,2	4,5	1,1	-4,7	8,9	8,5	2,2	4,4	2,9

Kaynak: TUIK (2001:2014)

Tablo 6'ya bakıldığında ise dikkat çeken nokta, işsizlik rakamlarının ekonominin yükseliş trendine olan duyarlılığının düşük olması, ekonominin daralma dönemlerinde ise doğrudan ilintili oluşudur. Bunun da temel sebebi işverenlerin küçülme yoluna giderken ilk vazgeçtikleri şeyin çalışanları olması olarak gösterebiliriz.

6. Türkiye'de Büyüme Oranları ve İstihdam Oranları ARASINDAKİ İlişki: Granger Nedensellik Testi

Çalışmada büyüme oranları ve istihdam oranları değişkenlerinin birbirleri ile olan etkileşimleri incelenecektir. Veriler 1980-2014 yılları olmak üzere 34 veri seti ile çalışılmıştır. Veri seti büyüme oranları ve istihdam oranları Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) elektronik öğrenme ortamından elde edilmiştir.

Durağanlık Analizi

Yanıltıcı bir regresyondan uzak durmak için serilerin durağan olup olmadığına karar vermek gereklidir. Durağan olmayan seriler birim kök içermektedir. Bu amaçla Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök sınaması Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: ADF Sınaması Sonuçları

Swarthz Bilgi Kriteri	Sabitsiz	Sabitli	Sabitli - Tendli
ist	-1.60	-0.49	-5.94*
dist	-7.08*	-8.30*	-8.50*
bym	-3.77*	-6.78*	-6.67*

ADF sınaması sonucunda p-değeri 0,05'den büyük olması durumunda birim kök olduğu aksi durumda birim kök olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablodan görüldüğü gibi, değişkenlerin düzeylerine uygulanan ADF sınaması sonuçları büyüme oranlarının durağan ancak istihdam oranlarının durağan olmadığını göstermektedir. İstihdam oranı değişkeninin birinci farkı alınarak seri durağan hale getirilmiştir.

Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik sınaması, bir zaman serisinin başka bir zaman serisini tahmininde kullanışlı olup olmadığını gösteren hipotez sınamasıdır. X_t ve Y_t gibi iki

durağan serinin nedensellik testi aşağıdaki denklemler aracılığıyla yapılmaktadır (Granger, 1969: 431).

$$X_t = \sum_{j=1}^m a_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j Y_{t-j} + \epsilon_t \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \mu_t \quad (2)$$

Tablo 8: Granger Nedensellik Test Sonuçları (1980-2014)

Gecikme Sayısı:1	Olasılık	Değerlendirme
büyüme » distihdam	0,0967	Red (nedensellik yok)
distihdam »büyüme	0,0576	Red (nedensellik yok)

Sonuç

İstihdam yaratmayan büyüme olgusu Türkiye de dahil olmak üzere bir çok ülkede önemli bir yapısal sorun olarak gözükmektedir. Ekonomik büyümeye rağmen ortaya çıkan işsizlik eğilimi ekonomik büyüme modellerinin ileri sürdüğü gelişme sürecini geçersiz kılmaktadır. Bu anlamda politika önermelerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çalışmada 1980-2014 yılları için büyüme ve istihdam oranları arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Her iki değişken için de, nedensellik ilişkisi reddedilmiştir. Bu anlamda büyüme oranının istihdamı artırdığı ya da istihdam oranının büyüme oranının artırdığı sonucuna ulaşılamamaktadır.

Uygulanan politikalar ile bu ilişkiyi daha güçlendirmek ve geçici çözümler bulmak yerine daha etkin politikalar üretilmelidir. İş arayan ve işverenler bir araya getirilmeli bu bağlamda İŞKUR'un etkinliği artırılmalı ve çeşitli portallar üretilmelidir. Ayrıca KOSGEB ve Kalkınma Ajansları gibi kuruluşların girişimciyi desteklemesi ve cesaretlendirmesi için gerçekçi düzenlemeler yapılmalı ve destek arayan girişimci evrak kalabalığında kaybolmamalıdır.

Artan nüfusa çeşitli meslek eğitimleri verilmeli ve üniversite-sanayi işbirliği artan oranda sağlanmalıdır. Bu sayede işgücünün piyasanın istediği niteliklerle donatılması mümkün olabilecektir.

Ülkemizin avantajlı olduğu sektörlerde çeşitli kolaylıklar sağlanarak bu sektörlerin dış piyasalarda rekabet edebilecek boyuta getirilmesi önem arz etmektedir. Dünya pazarlarında etkin olabilmesi için danışman kuruluşlar eşliğinde bu firmalara yardımcı olunmalıdır.

Kaynakça

- AKKAYA, Y.; GÜRBÜZ, R., (2012), " Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerine" TEK Yayınları, No: 2012 / 79, Erişim: http://www.researchgate.net/publication/259345311_Ekonomik_Byme_ve_sizlik, Erişim tarihi:14.11.2014.
- ALTUNTEPE, N.; GÜNER, T., (2013), " Türkiye'de İstihdam-Büyüme İlişkinin Analizi (1988-2011) " Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, C:5, S: 1, 73-84, Erişim: http://alanyadergi.akdeniz.edu.tr/_dinamik/164/374.pdf, Erişim Tarihi: 11.10.2014.
- AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI, (2012), "2012-2014 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı", Erişim: http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_4_katilim_onesi_ekonomik_program/katilim_onesi_ekonomik_program_2012-2014.pdf , Erişim Tarihi: 10. 11.2014
- BARIŞIK, S.; ÇEVİK, E.İ.; KIRCI ÇEVİK, N., (2010), " Türkiye'de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı", Maliye Dergisi yayınları, Sayı: 159, Erişim: http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/159/SalihBARI%C5%9EIK.pdf Erişim tarihi: 14.11.2014.
- BEYAZIT, M.F., (2004), " Türkiye Ekonomisi Ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği", Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı:5 Erişim: <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/166>, Erişim tarihi: 18.11.2014.
- CHAUDHURİ, S., (2007), "Foreign Capital, Welfare and Urban Unemployment in the Presence of Agricultural Dualism", Japan and the World Economy. Vol. 19, pp. 149-165.
- ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI, Database İstatistikleri, Erişim Tarihi: 10.10.2014
- ÇSGB İstatistikleri, Erişim Tarihi: 10.04.2015
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, (2013), Erişim: <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 15.11.2014
- DOĞAN, Z., (2014), "Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar Ve Büyümenin Yerel Dinamikleri", Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2 Sayı:6, Erişim: http://www.asojournal.com/Makaleler/983463291_339%20ZEHR%C4%9EAN.pdf, Erişim tarihi: 12.03.2015.
- DPT, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 15.04.2015
- DURGUN, Ö., (2011), "İstihdam Artışı İşsizlik Sorununu Çözmekte Yeterli Midir?" , Mevzuat Dergisi, Yıl:14, Sayı:160, Erişim: <http://www.mevzuatdergisi.com/2011/04a/01.htm>, Erişim tarihi:09.09.2014.
- DURMUŞ, M., (2003), "Maliye Politikaları, Teori ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi", Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.
- DÜNYA BANKASI (2011), "İşsizliğe Çalışma Saatlerini Kısmı Formülü", 30.04.2011 <http://www.dunya.com/issizlige-calisma-saatlerini-kisma-cozumu-120812h.htm>, Erişim Tarihi: 16.11.2014

- DÜNYA BANKASI RAPORU, (2011), “Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü”, Erişim:http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/4556871331626580764/CEM_YurticiTasarruflar_tammetin.pdf, Erişim tarihi: 12.03.2015
- Dünya, (2011), “İşsizliğe Çalışma Saatlerini Kısmen Çözümler”, 30.04.2011 <http://www.dunya.com/issizlige-calisma-saatlerini-kisma-cozumu-120812h.htm>, Erişim Tarihi: 16.03.2015
- ERCAN, H. (2012), “İstihdamsız Büyüme: Verimlilik Artışı mı, Yeni İş Yasası mı?”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2012/78, Erişim: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/buyume10.pdf>, Erişim tarihi: 11.09.2014
- ERDÖLEK, Ö., (2010), “Büyüyen Ekonomi Artan İşsizlik: İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Örneği”, Ege Üniversitesi 13. İktisat Kongresi, Erişim: <http://www.iktisadi.org/buyuyen-ekonomi-artan-issizlik-istihdamsiz-buyume-turkiye-ornegi.html>, Erişim tarihi: 12.03.2015.
- ESER, B. Y.; TERZİ, H., (2008), “Türkiye’de İşsizlik Sorunu Ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 30, Ocak-Haziran 2008, ss.229-250, Erişim: <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi30/beser.pdf>, Erişim tarihi: 12.03.2015.
- GRANGER, C. W. J., (1969), " Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods ", *Econometrica*, Vol.37, No.3 Erişim: <http://www.jstor.org/stable/pdf/1912791.pdf?acceptTC=true>, Erişim tarihi: 23.10.2015.
- HODGE, D., (2009), “Growth, Employment and Unemployment in South Africa”, *South African Journal of Economics*, Vol. 77, no. 4, pp. 488-504, Erişim: <http://core.ac.uk/download/pdf/6370445.pdf>, Erişim tarihi: 12.03.2015.
- <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgeb/dosyalar/istatistikler/Yabanci-Izinleri-2013>
- KORKMAZ, S.; YILGÖR, M., (2010), " 2001 Krizinden Sonra Türkiye’de Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki ", *Akademik Fener*, 169-176, Sayı: 14, Erişim: <http://bjmer.net/DergiTamDetay>, Erişim tarihi: 23.10.2015.
- MURATOĞLU, Y., (2011), "Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişkinin Test Edilmesi" Erişim:http://www.sbe.hitit.edu.tr/userfiles/files/67941_2322015111855646.pdf, Erişim tarihi: 10.11.2014.
- MURATOĞLU, Y., (2011), "Türkiye’de İstihdam ve Büyüme İlişkisi ", *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı*, Erişim: <http://avekon.org/papers/335.pdf>, Erişim tarihi: 23.10.2015.
- OK, S., (2008), " Ekonomik Büyüme İle İstihdam Arasındaki İlişkinin Zayıflama Nedenleri ve Bu İlişkinin Güçlendirilmesinde İş-Kur’un Rolü ", *Uzmanlık Tezi*, Erişim:http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri, Erişim Tarihi: 18.11.2014.

- ÖZDEMİR, B.K.; YILDIRIM, S., (2013), "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedenellik İlişkisinin Analizi: Özçıkırmalı Dalgacık Yaklaşımı", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:38, Erişim: http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/38/97-116.pdf, Erişim tarihi: 18.10.2014.
- ÖZKAN, Ş., (2008), "Türkiye Ekonomisinde 2001 Sonrası İstihdam ile Büyüme Arasındaki Nedenellik İlişkisi", Erişim: http://www.academia.edu/1433893/2001_Sonras%C4%B1nda, Erişim Tarihi: 12.03.2015
- TAKIM, A., (2010), "Türkiye'de Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişki Granger Nedenellik Analizi", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), Erişim: <http://www.asosindex.com/journal-article-abstract?id=9716#.ViyV3SspqDo>, Erişim tarihi: 23.10.2015.
- Uluslararası Çalışma Ofisi (ILO) , (2007), Erişim: http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/newsletr/2007_1.pdf Tuik, www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 10.05.2015
- UMUT, G., (2011), "Türkiye'de İşsizliğin Dinamikleri ", İnsan ve Toplum, Cilt:1, Sayı:2, Erişim: <http://www.insanvetoplum.org/index.php/IVT/article/view/17>, Erişim tarihi: 03.04.2015.
- UNAY, C., (1983), "Makro Ekonomi" 3. Basım, Akademi Yayınları, Bursa.
- ÜNSAL, E. M., (2000), "Makro İktisat" İmaj Yayıncılık, Ankara.
- ÜSTÜNEL, B., (1988), "Ekonominin Temelleri" 5. Basım, Ankara
- YAVİLİOĞLU, C., (2002), "Kalkınmanın Anlam Bilimsel Tarihi Ve Kavramsal Kökenleri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Erişim: <http://iibfergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/kalk%C4%B1nman%C4%B1n%20anlambilimsel%20tarihi%20ve%20kavramsal%20k%C3%B6kenleri.pdf>, Erişim tarihi: 12.03.2015
- YILMAZ, G. Ö., (2005), "Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedenellik İlişkisi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2, Erişim: <http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi2/ueeis2m4.pdf>, Erişim tarihi: 12.03.2015.
- YILMAZ, Z., (2011), "Türkiye'de Büyüme, İstihdam, İthalat İlişkileri", İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.